

ЖИВОЈИН ПАВЛОВИЋ

ДНЕВНИКУ, КАО НИ ЖИВОТУ, КРАЈ СЕ НЕ ЗНА¹

(Приредила Снежана Лукић Павловић)

ИЗ ДНЕВНИКА 1994–1998.

13. VIII 1996.

Најбезболније је да се мемоари и дневници објављују после ауторове смрти: гнев оних који су у списима поменути на начин по њих непријатан, неће му се сручити на главу.

Али, да ли те и такве документарне, притом изразито субјективне списе препустити времену (тј. игри случаја), или се сам, по цену великих непријатности, постарати да буду штампани?

15. VIII 1996.

Свако је време обележено лудошћу. Али, док смо у матици (у средишту живота), ми не видимо сву његову гротескност. Тек

¹ „Дневнику, као ни животу, крај се не зна”, забележио је у лето 1996. године Живојин Павловић (1933–1998) у свеску својих записа пошто је претходно одустао од решености да на писање дневника стави тачку. Одлука донета 15. априла 1993. после дугогодишњег стажа у писању дневника, од 1956. до 1993, с прекидима, гласила је: „Пуним шездесет година, престајем да водим дневник.” Тај дневник, „Диариум”, припремио је за штампу, али га није дочекао. Објављен је, у шест томова, 1999. Нови, необјављени дневник, из кога су издвојене стране које следе, покрива време од 1994. до позне јесени 1998, који треба да се појави до краја 2021. године у издању „Агоре”. Показаће се да се у настајању текста који писац назива и разговором са самим собом, крај дневника подудара са крајем његовог живота. Крај живота је и крај дневника, и обрнуто. Последњи записи настали су у последњим данима, а крајњи, онај после којег у свесци остаје белина, чита се под називом *Боје*. Разлагањем спектра нижу се боје. Последња боја, као и последња реч у дневнику је „црна”. (Снежана Лукић Павловић)

у старости, када нам и наше трајање (наше дотрајавање) поприми такав вид, у стању смо да свога времена сагледамо право лице.

18. VIII 1996.

Пишчев вокабулар се у младости пуни, употпуњује; за то се брине живот који је пред њим. С годинама, у орбиту пишчевог језикословља улазе нови вербални садржаји на рачун старих – једна длака опада, друга расте – и он се изражава актуелним речником. Међутим, у позним годинама, нови извори пресушују, а стари су одавно усахли; како заливати башту кад је воде све мање?

20. VIII 1996.

У преводу књиге *Ејлоџ* Венијамина Каверина Милица Николић употребила је мени до сада непознату реч – сумразица. Звучи лепо. Али ми је нејасно њено значење. Да ли је то скраћеница од речи сувомразица? Или је нешто друго.

21. VIII 1996.

Првобитно сам мислио да збирку прича које сада пишем назовем *Рај*. Мењам одлуку; крстићу је *Блај*.

22. VIII 1996.

Синоћ сам на ТВ Београд, у емисији посвећеној стогодишњици кинематографије, видео *Човека с филмском камером* Дзиге Вертова: каква енергија, каква инвенција, каква раскош?

Опој чистим филмом.

Повратак у младост.

Још једном се суочавам са заборављеном чињеницом да је револуција умела да буде и извор великог стваралаштва.

* * *

Можда изгледа чудно што више не обраћам пажњу на време и „историју” пошто је рат у Босни заустављен.

Зашто бих?

Све што се десило, и што се дешава, наговестио сам у интервјуима и у дневничким записима још 1989. и 1991. године.

Зар да тријумфујем што су се слутње обистиниле? И што су несрећа и беда наша стварност?

23. VIII 1996.

Ја дневник не водим да бих оставио утисак на критичаре и историчаре уметности јер дневник није *дело* већ процес: он није савршен зато што није ни завршен. Њему се, као ни животу, крај не зна.

Раније сам сваку белешку хтео да окончавам каквом дефиницијом да би то, што сам записао, представљало мој *сīав*.

Данас су моји записи лишени дефиниција. Они нису *сīав* већ *сīање*.

24. VIII 1996.

Само земљоделци и сточари заслужују страхопоштовање: под њиховом руком рађа се живот. Нема посредника. Све што им се догађа, догађа им се у природи и у складу с њом – и радости и жалости, и срећа и несрећа, и почетак живота и његов крај. Ваљда зато што су непрестано сред рађања, и ишчезнуће је за њих природна појава.

Сваки други вид људског трајања има нешто вештачко и бесмислено. Стога трошно и пролазно.

25. VIII 1996.

Доказ труљења појединих заједница у XX веку: Немачке опредељењем за Хитлера, Руса за Стаљина, Хрвата за Павелића, Срба за Милошевића.

26. VIII 1996.

Улази човек у свој аутомобил паркиран у улици између Патријаршије и Саборне цркве, покушава да упали мотор, али не успева.

„Јебо те бог!”, каже гневно, излази, чепрка по мотору, али мотор остаје непокретан.

Бесан, поново гунђа:

„Јебо те бог!”

Наилази свештеник и обрати му се:

„Слушајте, господине, ружно је што псујете Бога, и то пред патријарховим домом и овим светим храмом. Реците: „Помози, Боже” и он ће вам помоћи.”

Возач се врати у кола, гурне кључ и каже: „Помози, Боже”, мотор загрми, ауто крене низ улицу.

Поп гледа за њим и промрмља у неверици: „Јебо те Бог!”

28. VIII 1996.

Читам да је Борхес некада негде изјавио да је Жид „мртав”. У праву је: Жида је тешко читати. Његова литература, изузму ли се дневници, делује као неподношљива интелектуална конструкција. Али Борхес не сахрањује Жида тек тако. Он му смета јер је претходник „постмодернизма”; у њему се, као у огледалу, назире судбина читавог покрета на чијем челу јаше њен слепи генералисимус, да га, као сваки (домановићевски) вођа лишен вида, одведе у провалију.

29. VIII 1996.

Измамило их је топло време и прве јесење кише. Прво рудњаче. Сунчанице и слинавке су у пуном жеку. А ево и брезовача и вргања.

Да ли ће се до мог одласка с Дивчибара помоћи и рујнице?

30. VIII 1996.

После гледања позоришне представе „У потпалубљу” (према истоименом роману В. Арсенијевића), рекао сам пријатељима, очаран изванредном улогом Растка Лупуловића, а исто тако и његовом самоконтролом приликом овација којима га је публика френетично поздравила, да младом глумцу предстоји велика будућност.

Данас читам у *Полицији* да се Растко Лупуловић замонашио у манастиру Дечани.

31. VIII 1996.

„Ако хоћеш да се заштитиш од мађија”, каже један сељак овде, на Дивчибарама, „а ти новорођенче унеси кроз прозор. А ћерку, кад је удајеш, изведи кроз прозор. Јер се мађије стављају пред врата, под праг.”

* * *

„Борба за људска права” – алиби за империјализам савремених кристалних цивилизација.

* * *

ЉУБАВ

У парафрази твога нерођења
Сваки ми корак сенчи једно ништа.
Неоштар снимак. Има ли решења
Сем љубави за стварна чудовишта?
Гле, она ми се нагињу на раме,
Изразе шапу додиром што вређа;
А љубав их је зазвала из таме
Што љуби сенку испод ових веђа –
Љубав што слепа је за последице,
Видовита за све што наставља је.
L'amor che move il sole e l'altre stelle.
Паслика раја? Можда твоје лице,
Ти нерођена, рођена да трајеш
У телу што се претвара у пчеле. (Иван В. Лалић)

СЕПТЕМБАР

1. IX 1996.
(Београд)

Умор. Гађење.

2. IX 1996.

На ромској свадби
ПОСЛАТ ХЕЛИКОПТЕР
ПО МЛАДУ
Косовска Митровица
1. септембра
Ромско насеље Расадник у
Косовској Митровици остаће
упамћено по једном интере
сантном догађају који се данас
одиграо. Наиме, Халитит Бај
рам звани Бајка женио је сина
Адријана, а по младу у Поду-
јеву удаљеном сто километара

од Митровице упутио хеликоптер, изнајмљен од аеро-клуба у Трстенику за шта је платио 1000 немачких марака.
3. В. (*Полиџика*, 2. 9. 1996)

5. IX 1996.

Вихор градског безумља избацио ме је из природне колотечине. Не могу да се усредсредим ни на шта. Не пишем.

6. IX 1996.

Ваљало би написати позоришни комад о Луису Буњуелу. Засновати га на наизменичној игри глумца и пројекцији филмских фрагмената.

(Или на садејству једног са другим.)

8. IX 1996.

[...] И треба неговати заблуде, бранити их од светских бичева, од строгих педагога, заблуде су они каменови који нам омогућују да пређемо преко воде. (Гордана Ћирјанић)

9. IX 1996.

Потреба за променом, која се у западној цивилизацији (цивилизацији кристала) изопачује у духовну нимфоманију, исказује се помодним „хитовима“; тешко ствараоцима који, угађајући владавину укуса, подлегну „актуелности“.

(Употребио, сам реч *сџиваралац*. Да ли је он то ако му је дело епигонско или подређено актуелности? Самим тим што је испод његове руке нешто настало – јесте. Али то не значи да је он и – *умейник*.

10. IX 1996.

Разорити језик да би се додирнуо живот... (Антонен Арто)

Између Артоових идеја и мојих којима сам био опчињен у младим данима, идеја да је оно што се у западној цивилизацији сматра уметношћу само обожени беживотан *џредемџи*, а да је уметност стање (тј. по Артоу: невидљива сила) које уживаоца – пасивно

људско биће – преобраћа у активно, има велике сличности (ваља погледати мој есеј *Драситична филмска слика* или текстове у књизи *О одвратном*); такође, постоји подударност и између Артоових и Малроових младачких ставова (*Искушење зајага*), с тим што ја, у младости поробљен догматским колективизмом, вапијем за индивидуалном креативном слободом, а Арто, згађен обојеним индивидуализмом, тежи ка митској свеобухватности стваралачког исказа.

14. IX 1996.
(Ваљево)

Испрано густим кишама небо је плаво, бистро, прозирно. Док се возимо Ибарском магистралом, а затим старим путем за Ваљево, поглед не скидамо са оштро оцртаних планина на западу. На врховима бели се снег, изнад висова клубучају се усковитлани облаци, та космичка пена што нас опомиње да друге силе, а не човек и његова моћ, господаре трајањем.

Са њиховом ћуди сусрећемо се усред села Попучке, десетак километара испред Ваљева: судар камиона и малог аутомобила чија згужвана љуска лежи у јарку поред пута, судар који је у делићу секунде лишио живота два људска створа као да су инсекти, руши сву очараност безмерношћу неба и у нама, стрављеним трошношћу људског бића, замире сваки космички звук.

Али, по повратку из Ваљева у коме смо у Модерној галерији присуствовали отварању изложбе *Метафизика мртве природе* (за коју сам написао текст у каталогу), уз вреву и комешање који су се испречили између нашег доживљаја људске несреће и ритуалног чина који са уметношћу нема ничег заједничког, небо нас дочекује застрто отежалим влажним губером. Гледамо како се на домаку Београда примичемо лелујавим ресама и, опседнути новим космичким призорима, не сећамо се да нисмо ни приметили када смо поново прошли кроз Попучке нити памтимо смрт која – као да је испарила.

14. IX 1996.
(Београд)

Рат, чија нам разјапљена чељуст још дахће за вратом, уништио је сваки обзир: нема самилости, ишчилио је кодекс поштења, част је бачена под ноге.

Рат је *показао и доказао* да се може све.
И да је све дозвољено.

То се види и у духовном расулу: у књижевности, сликарству, музици, похвале се купују, а покудама се убија. Купопродаја морала више се не обавља у мрачним хаусторима и на подрумским степеницама. Она је јавна.

Није никакво чудо да директор издавачке куће, иначе критичар, у свом критичарском напису велича књигу коју је објавила издавачка кућа на чијем се челу налази јер, уверен је да дотично уметничко дело, имајући несумњиве литерарне квалитете, *ојравдава* његов морални чин чињеницом да је предмет „критичарске” пажње по себи вредно дело, а пренебрегава чињеницу да, пишући о дотичном делу, хвалећи га и величајући, рекламира свој производ.

То исто чини и критичар у приказу свог зборника теоретских написа о контроверзама постмодернизма, у приказу који је у исто време и предговор дотичном зборнику, доказујући аморалном пируетом омиљену постмодернистичку максиму да је СВЕ Дозвољено.

Тај цинични салтомортале и последњег моралног принципа објављен у данашњој *Полијици* под насловом „Зашто ’нови ни-хилизам’”, почиње цитатом из Ничеове *Веселе науке* који вреди навести:

Где је нестало Бог? Ја ћу вам рећи! Ми смо га убили – ви и ја! Сви смо ми његове убице! А како смо то урадили? Како смо могли да испијемо море? Ко нам је дао сунђер да избришемо цео хоризонт? Шта смо учинили када смо земљу одвојили од њеног сунца? Куда се сада креће? Куда се ми крећемо? Даље од свих сунаца? Да ли се непрекидно стрмоглављујемо? И унатраг, и унапред, и у страну и на све стране? Постоји ли још горе и доле? Не блудимо ли кроз бескрајно ништа? Не зури ли у нас празан простор? Није ли постало хладније? Не спушта ли се стално ноћ и све тамнија ноћ? Не морају ли у по бела дана да се упале фењери? Зар не чујемо буку гробара који закопавају Бол? Зар још ништа не осећамо од божанске трулежи? – и богови труну! Бог је мртав! Бог остаје мртав! И ми смо га убили!

15. IX 1996.

Јуче, у Ваљевоу, Љуба Поповић ми прича следећу поовску легенду:

На путу кроз кањон Мораче једног пословног човека стомира прелепа девојка. Очаран њеним витким стасом и дугом плавом косом, прима је у аутомобил и вози ка Подгорици. Пред улазом у град, девојка га моли да заустави кола. Излазећи, изрази жељу да се поново виде и пружи му папирић с телефонским бројем. Човек обећа да

ће јој се, чим у граду обави послове, јавити, што и учини. Међутим, уместо женског гласа, на његов позив се огласи мушки. Човек упита да ли је девојка код куће. Јецајући, саговорник му са друге стране жице саопшти да је особа коју тражи његова кћи која се пре три године стропоштала колима у кањон Мораче и погинула, и ево, опет му се јавља.

16. IX 1996.

Праштамо. Ране зарастају. Али ожиљак остаје.

17. IX 1996.

Од праискони човек се не мења. Одувек је био идолопоклоник. Био и остао.

Ево, данас се у Конаку књегиње Љубице отвара изложба књига Ива Андрића, са посветама: са онима које су други њему писали и са онима које је он писао другима.

Али, чему то, питам се. Чему.
(Уосталом, чему и посвете?)

19. IX 1996.

Старим љубавима се не треба враћати.

Синоћ сам у Кинотеци гледао „La buscu” („Потрагу”) Анхелина Фонса. Тај филм који ме је годинама опседао, први пут сам видео на фестивалу у Венецији, тачно пре 30 година.

Са радозналошћу, али и са стрепњом, пошао сам му опет у сурет. И? Шта је од њега остало?

Раскошни други планови у дугим, покретним кадровима, упечатљива сценографија, повремена жестина призора. Али, нажалост, све се то показало недовољним да се сломи романескна структура и надгради натурализам литературе с конца XIX века проистекао из пера Емила Золе. Гушена тромом дескрипцијом, драстична филмска слика није успевала да се домогне поетичности Луиса Буњела.

20. IX 1996.

(Дивчибаре)

Синоћ, на вечери у част Вуковог рођендана, кажем у шали Гордани Мајсторовић: „Живот је толико занимљив да ми је жао да умрем.”

И то данашње преспеће на Дивчибаре потврђује: бекство из хистеричног Београда на који никада нисам успео да се сасвим навикнем, путовање преко Боговађе, суморним пределима што маме јесењом меланхолијом, надгорњавање двосмисленим доскочицама на мионичкој пијаци, пусте Дивчибаре окупане сунцем. Печурке под боровима и брезама, ретки, усамљени узвици као прасак бичем.

21. IX 1996.

Одмах по буђењу, сео сам за компјутер да наставим исписивање успомена из свог редитељског живота. Наједном, да ли мојом грешком или због квара на рачунару, сав труд од 250 исписаних страна ишчезао је са дискете. После првог запрепашћења прилетео сам телефону да позовем Гуерина Кодника у помоћ. И сад, док сам на „белом хлебу”, у нестрпљивом ишчекивању да Кодник стигне из Београда, самообмањујем се скраћујући време лутањем по шуми у потрази за печуркама и исписивањем следећих цитата:

Данас има једино смисла служити се крајње опасним, безобзирним, бруталним средствима кад се човек дотиче духовних ствари. Све што не води директно у концентрациони логор детињарија је. Требало би да се опет спали неколико мислилаца или теолога, па да то буде од неке помоћи, папиром се чудовиштима не може доакати... Оно што ме не подстиче на противљење и отпор, одбацујем. (Готфрид Бен)

Нико не умире пре но што испуни свој задатак, али га многи надживе. (Ернст Јингер)

Песници су старомодни људи. (Франц Верфел)

22. IX 1996.

Terra cinematographica је спасена. Битка са глупом, а компликованом справом трајала је од 18 до 23 ч. Читав дан, у стрепњи од могућег нестанка струје, чиме би мој труд од годину и по дана био уништен, провео сам у очајању. Али Гуерино је победио.

Наравоученије: немај поверења у људски изум. Кад-тад, издаће те.

* * *

У свеобухватном расулу, свака би небулозна замисао да се преобрати у теоретски глас. Наговештај васкрсавања увелих идеја и занемоћалих политичких подухвата ових дана израста у организовану акцију: оснивање ЈУЛ-а јача једнострану интерпретацију историје, познато официјелно фризирање догађаја из Другог светског рата, у публикацијама објављеним у поводу стогодишњице кинематографије, уређиваним, или писаним од стране борнираних медиокритета, рехабилитује се идеолошки кич на уштрб слободне индивидуалне креације; владајући режим полицију претвара у паралелну војну силу, намерним законским конфузијама на све начине омета прелазак државног капитала у приватне руке, самим тим и успостављање било какве хијерархије вредности осим хијерархије власти, верске активности враћене су у оквиру цркве, лист *Борба* и садржајем и изгледом неодољиво подсећа на некадашње партијско гласило, обрачуни са неукротивом мишљу и отвореним судом у провинцији се одигравају без икаквих маски на лицу, телевизија је претворена у цинично пропагандно средство, лист *Полијтика*, срзан на улогу слушкиње Слободана Милошевића и Мирјане Марковић, у свим својим рубрикама – од спољнополитичких вести и коментара, па преко културне рубрике ушкопљене с једне стране „непристрасним” академизмом, а с друге неукусним „актуелностима”, до малих огласа и читуља – стрмоглаво пада на најнижу духовну раван, преоптерећени школски програми гуше креацију и убијају у ученицима сваку животну радост. Прагматизам лишен моралних скрупула једина је философија тренутка, и, као таква, настајући у тренутку, живећи за трен и умирући истог часа чим обави своју тренутну мисију, гуши у корену било какву виталну пројекцију усмерену будућности.

Насупрот, метафизички заноси, празноверна уверења и конфузно мисионарство, јачајући интелектуални хаос, подстичу расуло. Од теиста до фосилизованих комуниста, од оцачара до фискултурника, од пропагатора националистичких идеја до приврженика интернационализма свих боја, блебећу или се церекају, псују и богораде, саветују или проклињу, прете или моле, тумбајући се у истој центрифуги што, са све бржим окретањем, исисава све смрдљивије фекалије и све гушћи зној.

Само наивни и луде могу се заваравати да ће се тим изметом оплодити пустоловина утабана дивљим, убиственим, самоуништавајућим плесом нашег примитивног менталитета и, из јалове утрине нићи будући плод.

* * *